

CEMÂLEDDİN-i EFGANİ

(bk. EFGANİ, Cemâleddin).

CEMÂLEDDİN HULVÎ

(bk. HULVÎ, Cemâleddin).

CEMÂLEDDİN-i İŞFAHÂNÎ

(جمال الدين اصفهاني)

Muhammed b. Abdurrezzâk-ı İsfahânî
(ö. 588/1192)

İranlı şair.

Bazı tezkirelerde adı yanlış olarak Abdurrezzâk diye geçer. Eserlerindeki kayıtlardan kuyumcu ve ressam (nakkaş) olduğu anlaşılmaktadır. Bu ikinci mesleğinden dolayı kendisine Cemâl-i Nakkaş da denilmiştir. Öğrenim durumu hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamakla birlikte eserlerinden iyi bir din ve edebiyat öğrenimi gördüğü belli olmaktadır. Hayatının büyük bir kısmını İsfahan'da geçirdi. Genç yaşta şiir yazmaya başladı ve özellikle kasideleriyle ün yaptı. Kasideleri edebî bakımdan olduğu kadar tarihî yönden de değer taşımaktadır. Cemâleddin, Selçuklular'dan Arslan b. Tuğrul ile oğlu II. Tuğrul, İldenizogulları'ndan Muhammed Cihan Pehlivan ve İsfahan'da Saîdoğulları'ndan Rükneddin Saîd, Kivâmüddin Saîd, Sadreddin b. Kivâmüddin Saîd ile Hucendogulları'ndan Sadreddin-i Hucendî ve Cemâleddin-i Hucendî hakkında kasideler yazmıştır. Çağdaşları Hâkân-i Şîrvânî, Evhadüddin Enverî, Reşidüddin Vatvât ve Zâhirüddin-i Fâryâbî gibi ünlü şairler hakkında da şiirleri bulunmaktadır.

Cemâleddin-i İsfahânî özellikle kaside alanında Hâkânî ve Enverî'yi örnek almış, ancak onların seviyesine erişememiştir. Şiirlerinde Senâî gibi zühd ve takvâ'ya yer vermekle birlikte bunlara fel-sefî ve tasavvufî bir değer katamamış, bu alanda da Senâî'ye ulaşamamıştır. Buna karşılık gazel, tercî ve terkibibend, kıta ve rubâî türlerinde oldukça başarılıdır. Nitekim VII. (XIII.) yüzyılda gazel türünün en ünlü simalarından olan Sa'dî-i Şîrâzî bu hususta onun tesiri altında kalmıştır. Cemâleddin'in divanı birçok defa basılmıştır (Tahran 1316 hş., 1320 hş., 1340 hş., ts.; Bombay 1341).

BİBLİYOGRAFYA:

Avfî, *Lübâb*, II, 402; Lutf Ali Beg, *Âteskede* (nşr. Ca'fer Şehîdî), Tahran 1337, s. 175; Hidâyet, *Mecma'u'l-fuşâhâ*, I, 177; Safâ, *Edebiyât*, II, 731-740; A. Hayyâmpür, *Ferheng-i Sühânverân*, Tebriz 1340 hş., s. 134; Rypka, *HIL*, s. 213 vd.; DMF, I, 746.

TAHSİN YAZICI

CEMÂLEDDİN el-KÂSİMİ

(جمال الدين القاسمي)

Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed
Saîd b. Kâsım ed-Dimaşkı
(1866-1914)

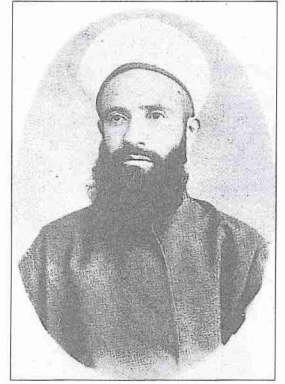
İlim ve fikir adamı, müfessir.

Doğduğu yere nisbetle Dimaşkı ve âlim bir zat olan dedesinden dolayı da Kâsımî nisbeleriyle tanındı. Babasının teşvi-kiyle ilme yöneldi. İlk öğreniminden sonra Zâhiriyye Medresesi'ne girdi. Burada akaid, sarf, nahiv, mantık, beyan, tecvid vb. ilimleri okudu. Sâlim Attâr'ın derslerine devam etti. Tefsir, hadis, fıkıh gibi çeşitli ilimleri değişik hocalardan okuyarak her birinden icâzet aldı. On dört yaşında iken ders okutmaya, babasının cami derslerinde ona yardımcı olmaya başladı. Dört yıl süre ile ramazan aylarında Suriye'nin çeşitli yerlerinde vaazlar verdi. Babasının vefatı üzerine onun yerine geçerek irşad derslerini devam ettirdi (1317/1899-1900). Sinan Paşa Camii'ndeki imamlık ve vâizlik görevleriyle ders okutmayı ölümüne kadar sürdürdü. Bir ara Mısır'a gitti ve 1903'te tekrar Şam'a döndü. 1910 yılında da Medine'yi ziyaret etti.

Kâsımî bazı görüş ve düşüncelerinden dolayı birkaç defa takibata uğradı. Mezheb-i Cemâlî adında bir mezhep kurmakla suçlanarak tevkif edildiye de (1897) suçsuz olduğu anlaşıldığından serbest bırakıldı ve Şam valisi kendisinden özür diledi. Daha sonra yine aynı mahiyetteki suçlamalarla özel olarak kurulan mahkemeye sevk edildi. Bir ara imamlık yaptığı cami ile evinde bulunan kitaplarına el kondu. Osmanlı idaresinde meşrutiyetin ilânından (1908) birkaç yıl sonra Şam'da gizli cemiyet kurmak, Vehhâbiliğin Şam'daki üyeleriyle iş birliği yapmak suçlarından tekrar hâkim huzuruna çıkarıldı.

Kâsımî 23 Cemâziyelevvel 1332'de (19 Nisan 1914) Şam'da vefat etti ve Makberetülbâbissagîr'e defnedildi.

Dedesinden ve babasından kalan özel kütüphane sayesinde ilmî ve fikrî hareketleri ve gelişmeleri yakından takip etme imkânını bulan Kâsımî'nin *Meḥâsinü't-te'vîl* adlı tefsiri onun dinî ilimlerindeki üstünlüğünü göstermeye yetecek mahiyettedir. Ayrıca matematik, felsefe, tıp, sosyoloji, hukuk, ziraat vb. sahalarda yazılmış pek çok kitap okudu.

Cemâleddin
el-Kâsımî

İslâmiyet'le diğer sistemleri karşılaştırdı; tarih, edebiyat ve ahlâk üzerine araştırmalar yaptı ve eserler kaleme aldı. Sosyalizmi inceledi. Kazandığı bu ilmî ve fikrî seviyeden dolayı Şam'ın önde gelen âlimleri arasında yerini aldı.

İslâmî esasların izah ve tefsirinde hür düşüncüyü savunan ve ictihadın önemi üzerinde duran Kâsımî, bu hususta Takıyyüddin İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye'nin yolunu benimsedi. Ona göre itikadda Selef yolu takip edilmelidir. Âlimler ve mezhepler arasında ihtilâf olsa da mezheplerin hepsi aynı kaynaktan beslenmiş ve bu hususta İslâm adına hayırlı ve faydalı çalışmalar yapmıştır. İhtilâf aslında değil fer'î meselelerdedir. Bu ise İslâm'ın gücünü ve canlılığını gösterir. İslâmiyet fikir hürriyetine önem verir, taklidi ve hurafeyi reddeder. Gerçek, herhangi bir görüş veya mezhebin inhisarında değildir. Her devirde müslümanlar arasından müctehidler çıkacak ve bunlar yeni gelişmeler karşısında fikir üretecekler, İslâm'ı yorumlayacaklardır. Bu ise yeni bir mezhep kurmak demek değildir. Asıl hedef İslâm'ın özünü ortaya çıkarmak ve ondan donukluk, taklit, hurafe ve bid'atları gidermektir. İslâm ile çağın arası bulunmalıdır. Akıl İslâm'ın anlaşılmasında önemli bir vasıta. Akıl ile nakil çelişmez; çelişirse nakil te'vil edilir.

İrkıçlığı şiddetle reddeden ve zencilerin köleleştirilmesine karşı çıkan Kâsımî, ayrıca çeşitli eserlerinde devlet, ülke, siyaset ve Araplar'la ilgili görüşlerine yer vermiş, Kur'an-ı Kerim'in cihad emrini, vatan sevgisi gibi konuları etrafına işlemiş, içinde bulunduğu asrın ve bu asırda yaşayan müslümanların meselelerini tesbit ve teşhis etmiş, bunlara hal çareleri bulmaya çalışmıştır.

Dili yumuşak, kimseyi incitmeyen bir kişi olarak bilinen Kâsımî, evine sırf ek-

siğini bulmak üzere gelenleri bile hoş-görü ile karşılar, onların da takdirini kazanırdı. Kitaplarında ilmî-edebî münakaşayı esas almıştır. Muhalliflerine cevap verirken onları küçük düşürecek bir üslup kullanmamış, sadece doğrunun ortaya çıkmasını amaçlamıştır.

Eserleri. 100'e yakın eseri bulunduğu belirtilen Kâsimî'nin belli başlı eserleri şunlardır: 1. *Meḥâsinü't-te'vîl**. On yedi ciltlik bir Kur'an tefsiri olup Muhammed Fuad Abdülbâkî'nin tahkikiyle neşredilmiştir (Kahire 1376/1957; Beyrut 1398/1978). 2. *İrşâdül-ḥalk ile'l-ʿameli bi-ḥaberi'l-berk* (Dimaşk 1329). Eserde kazâî meselelerde telgrafla amel etmenin cevazı tartışılmıştır. 3. *Evâmiru mühimme fi işlâhi'l-kazâ'iş-şer'î* (Dimaşk, ts.). Osmanlı mahkemelerinin islahına yönelik teklifler çerçevesinde Hanevî mezhebinin dışındaki mezheplere göre de hüküm verilebileceği üzerinde durulmuştur. 4. *Mecmû'atü ḥuṭab* (Dimaşk 1325). Eserde Hz. Peygamber'le ashabın ve bazı âlimlerin hutbelerinden örnekler bir araya getirilmiştir. 5. *Cevâmî'u'l-âdâb fi ahlâkı'l-encâb* (Mısır 1926). Genel anlamda bir ahlâk kitabı olup eserde parlamenterlerin uyması gereken kurallara da ahlâkî açıdan ele alınmıştır. 6. *Delâ'ilü't-tevhîd*. Bir girişle dört bölümde meydana gelen eserin giriş kısmında bilgi kaynağı olarak akıl ve akli tefekkürün önemine temas edildikten sonra birinci bölümde Allah'ın varlığı, ikinci bölümde yaratıcı ile kâinat arasındaki münasebet, üçüncü bölümde materyalizmin tenkidi ve din-ilim ilişkileri, sonuncu bölümde de nübüvvet konuları ele alınmıştır. Yeni ilm-i kelâm devri ürünlerinden sayılan ve ilmî bir değer taşıyan eserin iki baskısı tesbit edilmiştir (Dimaşk 1330; Beyrut 1405/1984). 7. *Şerefü'l-esbât* (Dimaşk 1331). Eserde ne-sebin şerefine baba tarafından olduğu gibi anne tarafından da intikalinin mümkün olduğu üzerinde durulmuş, müellif bu eseriyle anne tarafından seyyid* olduğunu ispat etmeye çalışmıştır. 8. *Fetâvâ mühimme fi ş-şer'ati'l-İslâmiyye* (Muhammed Abduh'la birlikte, Kahire 1331). Osmanlı şeyhülislâmlarının ihtiyaç karşısında dört mezhebin hangisine göre hüküm verilebileceğine dair fetvalarını ihtiva etmektedir. 9. *el-Fetvâ fi'l-İslâm*. Daha çok müftü ve hâkimler için yazılmış bir usul kitabı olup eserde fetva, müftü ve müsteftî ile ilgili konular işlenmiştir. Müftülerin matematik bil-melerinin zarureti üzerinde de duran

kitap önce Dimaşk'ta (1329), daha sonra da Muhammed Abdülhakîm el-Kâdî'nin tahkikiyle Beyrut'ta (1406/1986) neşredilmiştir. 10. *Mezâhibü'l-A'râb ve felâsifetü'l-İslâm fi'l-cin* (Dimaşk 1328). Larousse ve *Encyclopaedia Britannica*'daki "Cin" maddesinin Arapça'ya tercümesidir. 11. *Mev'izatü'l-mü'minîn min İhyâ'i 'ulûmü'd-dîn* (Kahire 1331). Gaz-zâlî'nin *İhyâ'ü 'ulûmü'd-dîn* adlı eserinin iki cilt halinde özetidir. Kitap Ali Özek tarafından *Zübdetü'l-İhyâ* adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir (İstanbul 1973). 12. *Naḳdün-neşâ'ihî'l-kâfiye 'alâ ta'dili Mu'âviye* (Dimaşk 1328). Muhammed b. Akîl'in *Kitâbü'n-Neşâ'ihî'l-kâfiye 'an tevellî Mu'âviye* adlı eserine reddiyedir. 13. *Ḳavâ'idü't-tahdîş min fûnûni muṣṭalaḥil-ḥadîş*. Hadîs usulüne dair bir eser olup Muhammed Behcet el-Baytâr'ın tahkikiyle neşredilmiştir (Dimaşk 1352; Kahire 1380/1961).

Kâsimî'nin bunların dışında *el-Ecvi-betü'l-merdıyye* (Dimaşk 1326); *el-İsrâ' ve'l-mi'râc* (Dimaşk 1331); *el-Evrâdü'l-me'sûre* (Beyrut 1320); *Târîḫü'l-Cehmiyye ve'l-Mu'tezile* (Sayda 1320; Kahire 1321; Beyrut 1981); *Tenbîhü't-tâlib ilâ ma'rifeti'l-farâz ve'l-vâcib* (Kahire 1326); *Ḥayâtü'l-Buḥârî* (Sayda 1330); *eş-Şây ve'l-ḳahve ve'd-duḥḥân* (Kahire 1320); *Şezratün mine's-sîretü'l-Muḥammediyye* (Kahire 1321); *el-Mesh'ale'l-cevrabeyn* (Dimaşk 1332); *en-Nefḫâtü'r-raḥmâniyye şerḫu metni'l-Meydâniyye fi't-tecvîd* (Dimaşk 1323); *el-Cerḥ ve't-ta'dil* (Kahire, ts.; Beyrut 1985) adlı eserleri de zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serkis, *Mu'cem*, II, 1483-1486; Şekîb Arslan, "Önsöz" (Cemâleddin el-Kâsimî, *Ḳavâ'idü't-tahdîş* [nşr. Muhammed Behcet el-Baytâr] içinde), Dimaşk 1353/1935, s. 5-7; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 777; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 135; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, III, 157-158; XI, 220; XIII, 420; a.mlf., *el-Mustedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 175-176; Zâfir el-Kâsimî, *Ebt: Cemâlüddin el-Kâsimî*, Dimaşk 1380/1961, s. 20-32; Enver el-Cündî, *Terâcimü'l-a'lâmi'l-mu'aşırîn fi'l-âlemi'l-İslâmî*, Kahire 1970, s. 69-78; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 773-774; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1975, s. 211; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrişü'l-fehâris*, I, 299, 476-477; Nüveyhîz, *Mu'cemü'l-müfessirîn*, I, 127; Abdülkâdir Ayyâş, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne's-Sâriyyîn fi'l-karni'l-ışrîn*, Dimaşk 1405/1985, s. 408-409; Muhammed Mutî' el-Hâfız-Nizâr Ebâza, *Târîḫü 'ulemâ'i Dimaşk*, Dimaşk 1406/1986, I, 298-311; Muhammed Abdüllatif Sâlih el-Ferfûr, *A'lâmü Dimaşk*, Dimaşk 1408/1987, s. 61-62.

ALİ TURGUT

CEMÂLEDDİN MEHMED, Karslızâde

(ö. 1261/1845)

Osmanlı tarihçilerine dair
Âyine-i Zurefâ adlı eserin müellifi,
müderris ve kadı.

Süleymaniye müderrislerinden Karslı Hoca Mehmed Efendi'nin oğludur. İlmîye sınıfından yetişti, çeşitli medreselerde ve bu arada Süleymaniye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Daha sonra kadılık mesleğine geçti ve 1837'de Selânik kadısı oldu. İki yıl sonra *Takvîm-i Vekâyî* muahhiliğine getirildi. 1845'te Bursa kadılığına tayin edildiyse de görev yerine gitmeden İstanbul'da öldü. Mezarı Eyüp'te babasının kabri yanındadır. Şiirle de meşgul olan Cemâleddin Efendi şiirlerinde Cemâl mahlasını kullanmıştır.

Cemâleddin Efendi'nin asıl şöhreti, *Takvîm-i Vekâyî* muahhiliği sırasında Sultan Abdülmecid'in emriyle 1843 yılında kaleme aldığı *Âyine-i Zurefâ* adlı eserinden gelir. Bazı Osmanlı tarihçileri ve eserlerine dair olan bu risâle bir mukaddime ile üç bölümden meydana gelmektedir. Mukaddimede genellikle Kâtib Çelebi'nin *Takvîmü't-tevârîḥ*'inden iktibasla tarih ilminin konusu ve tarihten alınacak ibretlere, Osmanlılar'da Türkçe ve Farsça tarih yazıcılığının başlangıcına temas edilmiştir. Birinci bölümde belli başlı Osmanlı tarihlerinin hangi yıllar arasındaki olayları ihtiva ettiği, ikinci bölümde resmî devlet vak'anüvisi olmayan Osmanlı tarihçilerinin biyografileri ve eserleri, üçüncü bölümde ise Sahafılar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi'ye kadar Osmanlı şehnâmecileriyle vak'anüvisleri ele alınmıştır.

Biyografileri verilen hususi tarih yazarları şunlardır: Kemalpaşazâde, Hoca Sâdeddin, Hasan Beyzâde, Cizyedarzâde Bahâeddin, İdrîs-i Bitlisî, Ebûlfazl Mehmed, Mehmed Muhyiddin, Celâlzâde Mustafa, Ramazanzâde Nişancı Mehmed, *Mir'ât-ı Kâinât* müellifi Mehmed, Karaçelebizâde Abdülaziz, Şeyhî Mehmed, Peçuyulu İbrâhim, Solakzâde Mehmed, Selânikî Mustafa, Âlî Mustafa, Müverrih Nedim Bey (Cemâleddin Mehmed'in çağdaşı) ve Câvid Ahmed Bey. Üçüncü bölümde ele alınan resmî Osmanlı tarihçileri ise (şehnâmecî ve vak'anüvis) şunlardır: Fethullah Ârifî, Hasan Hükmi, Nâimâ Mustafa, Râşid Mehmed, Küçükcelebizâde Âsim, Sâmi, Şâkir, Subhî, İzzî,